

T E R M É S Z E T.

Szerkeszti 's kiadja

K U N O S S.

11ik szám.

Tavasztűő Sikkán.

1838.

T É R S É G.

(Folytatás.)

Elveszvéén e' nagy térségen gyűjtött adataimnak még töredekei is, kénytelen vagyok más egyébbel azt pótolni. Röviden adom elő, ne hogy az olvasó magát olvasás-közben megunván elbólintson.

Elfáradva a' hosszu gyaloglásban egy terhes oláhszekérre ültem föl, mellybe 13 apró lovacska volt fogva, szerencsétlen szám, mint mondják, de én azért csak felültem. Rekkenő melegség vala, 's én elaludtam, mellynek következete egy szörnyű hosszu álom lön, 's van szerencsém azt az érdemes olvasókkal itten közölni, ugy a' mint az álomsaj-tóbul kikerült.

A' mint ma reggel azaz nyárhó 10-kén 2600ban Kolosmegyéből nevezetesen ma-gából Kolosvárral reggel 6 órakor kiindultam, két amerikai csak félig szerencsennel ta-lálkoztam, kikkel a' mult télen Budapesten az alsó vashidon esmérkedem meg, de most nem beszélhettem velök, mivel igen sebesen haladt el mellettünk gőzkocsijok. A' kitü-zött táblán nemzeti szinnel 's nagy betűkkel irott értesítőbül csak anyit vehettem ki hír-telen, hogy Budapestről tegnap estve 8 órakor indultak el. A' mi gőzkocsink még csak las-san haladtott, mivel csak most ültünk fel, az övék pedig már esőndesebbült közelgetvén a' városhoz, különben a' nagy sebesség miatt semmit sem vehettem volna ki, ha más helyen a' gőzönyök sebesen haladtában találkoztunk volna. — Sajnáltam hogy nem tudtam jövé-süket, mert máskép ott maradtam volna; most pedig a' gőzkocsi meg nem állt csak azért hogy leszállhassak róla. Egyik felül egy kairoi ifju, más felül pedig egy edinbourgi an-golnó ült mellettem. Mellyik mi erdekbül útazik nem tudtam. A' gőzkocsi nem rázván igen kényelmesen lehete rajta olvasni. Természetemnél fogva igen kevés beszédü levén nem tu-dám őket mulatni, tebát mind a' nő mind pedig az ifju egy könyvet huzott ki zsebéből. Mind a' két könyv olly nyelven volt írva, mellyet én is értettem, de hogy micsoda nyelv volt az, bizony elfeledtem. „Milly különbség van korunk és a' hajdankor között — így szólíta meg az ifju — midőn akkor olly sok mindenféle nyelvet kelle tanulniok. Legszebb éveiket nyelvek tanulására kellett vesztegetniök, 's alig maradt egy kevés idejök gondolkodásra és a' sok fáradtsággal szerzett nyelvek használására. Sok szépet kigondoltak haj-dankortul fogva tudósaink, de egy sem ér föl ezzel, hogy egy köznyelvet alkottak, mely-lyet minden ember gyermekségében nemzeti nyelvével együtt megtanulhat. Milly könnyű most a' közlekedés! Ha valaki igen jeleset, szépet akar közleni, t. i. ollyat, mi az egész emberiséget vagy ennek nagyobb részét érdeklí, csak ezen nyelven írja, mert ezt minden nemzetbelieknek legalább miveltebbei tudják.“

Feketetön innen a' Királyhágó át van ásva, nem kelle a' meredekre feljuthatás végett vontatót fogadni, a' gőzkocsi sebesen haladt el alatta, következőleg 11 órakor már Váradon valánk. Minthogy azon gőzkocsi, mellyen Kolosvárról jöttem, egyenesen Budapest-re szándékozott, leszáltam róla, 's a' várad-debreczeni társaság vasútán pontban 11 órakor induló gőzkocsira ültem 's 12 óra előtt már Debreczenben valék. — Mint sajnálkodtam az-

előtt, hogy a' szegény debreczenieknek még reménységük sem lehetne városuk táján valaha hajót láthatni, ha csak lefestve nem, de bezzeg az idő megmutatá mit vihet az emberi léserő végebe. — Tokajon alul Lőknel a' Tiszából csatorna viszen Nánáson, Bösözrményen — hajdan ezek hajduvárosoknak nevezettek — keresztül Debreczenbe, innét pedig Szoboszlón át Kardszadnak (melly a' hajdani Nagykunságnak vala fővárosa, de összeolvadván ez elkülönözött részek az egészszel, nevök is elenyészett). Itt a' csatorna ketfele válik; egyik ága egyenesen Törökszentmiklóson át Szolnokba vezet, a' másik pedig a' hortobágyi és berettyói sárréten van keresztül ásva, ezen nevű folyók belevezetvék 's a' sárrét kiszárítva levén. A' debreczeni csatornának ezen másik ágával Szarvasnál egyesül a' váradi csatorna, vagy nem csatorna, hanem a' városon keresztül folyó 's most már szabályozott Körös; 's egyesülten Csongrádnál a' Tiszába ömlenek.

„Debreczenben gőzkocsira ültem 's néhány óra mulva Szolnokban szálltam le. Nem tudtam először mit bámuljak leginkább e' pompás városban, mert olly szép vala Szolnok, hogy keveset láttam még hozzá hasonlót. De egész álmomban semmi sem vonta ugy magára figyelmemet, mint a' Tisza. Ébrenlétemben sohasem hittem volna, hogy azt emberi erő — értem magyar — végbevihesse, mi a' Tiszával történt, de álmomban csak megjárja. Valami rendtelenebbet életemben nem láttam, mint a' Tisza folyása, 's most szörnyen kelle bámulnom szabályosságán, 's a' partján diszelgő szép városokat. Mondhatom, hogy nem ismertem benne a' Tiszára. Olly egyenesen foly Bodrogközűl fogva Szolnokig, itt pedig egy kissé fordulva egész Tittelig, mint a' barázda. Szent isten, Jézus Mária József, mi dolog ez, mi vitte ezt végebe? sohajtek föl álmomban, de azért nem ébredtem föl, hanem az álom tovább is csak folyt.

„Innen t. i. Szolnokbul több irányzatban vannak vasutak; Egernek, Budapestnek, Kecskemétnek, 's Szegednek. Én ez utolsó városba rándultam le, de nem vasuton, hanem a' Tiszán; látni akartam t. i. hogy olly egyenes e' folyó Szeged felé is, és ugy találtam. — Szegedre éppen olly bajosan ismerhettem mint a' Tiszára; mert olly pompásan és büszkén álla, mint Budapestnek új része. Az épületkövet részint a' Maroson és Szamoson hordják ide, részint pedig közelebb felfödött bányákbul ássák. Soká nem tudtam magamban elhatározni, valljon Kecskemét felé menjek e innét vagy Bajára, végre ez utósót választám; hiszen gondolám aztán, egy két óra alatt megint Kecskemétre mehetek onnét.

„Minden homokhalmok és buczkák eltűntek volt; a' mocsároknak nyoma sem látszott; sőt látszott, mert meglehetett még most is esmérni hol voltak, mivel helyeiken legtermékenyebb a' föld. A' nagy pusztákon, hol azelőtt félnapnyi távolságra is alig leheté falut látni, minden órányira sőt közelebbre is derék helységek emelkedtek, 's ollyan jóízűen mosolyogtak az utasra. Nem vala szükséges kérdezzetni, merre kell ide meg ide menni, mert az ut mellett fölállított oszlopok adának utasítást minden gyalogosnak.

„A' vasútak vagy csatornák nem irányoztattak erővel valamelly félrebb eső város vagy helység felé, hanem a' gyönyörű helységek a' vasutak és csatornák elkészültök után támadtak azok mellékein és partain. Nem szokás valamelly helyet szabad királyi városnak nevezni, mert mindegyik egyenlő szabadsággal bír. Csakugy sürfor az ember az alföldi nagy térségen; főkép a' folyók, csatornák és vasutak mellett. Olly népes a' föld, hogy gyönyörűség látni. A' hol azelőtt 20000 ember nyavalgott: ott most százezer boldogul él. És ezen nagy népesség nem külföldről szaporodott, hanem a' czélszerű törvények önkebelükben mozdíták elő. Tudniük olly törvényt csináltak ezelőtt néhány századdal, hogy mindenki akár ekeszarvat, akár tollat, vagy ollót vagy vésüt forgasson is, a' törvény előtt egyen-

lők. — Az ifjak nem járnak oly sok esztendeik iskolákba, hanem mindenik megfanulja azt még gyermekkorában, mi neki szükséges vagy hasznos; abban néhány évig gyakorolja magát, aztán vagy mint gazda, vagy mint kézműves, vagy kereskedő, vagy hivatalnok megnősödik; mert nötelent sem mire sem alkalmasnak. Hivatalra igen kevés ember szükséges, mivel minden szinte magától megy, mint az óra, ha néha néha felhúzzatik. Aggastyánokat vagy vén nöteleneket nem is láthatni. A' nagy városokban hajlan oly botránczotfólag létező gyálatos intézetek be vagynak zárva; az emberi méltóság' lealacsonyítására nem léteznek többé. Dicséret és hála érte az újabb nemzedéknek. Nem rontja most ezer meg ezer ifju ott egészségét; nem tékozolja bennök a' szülők vagy ösők keresemnyét, hanem megnősödik 's a' népességet neveli, és tulajdon boldogságában a' hazaét, a' hazaemban magáét mozdítja elő. A' legujabban alkotott törvényt minden fiu és lány könyv nélkül tudja, következőleg nem igen támadnak köztük pörök; vagy ha támadnak is, azokat a' megrövidített törvényúton magok vegzik el; tehát nincs szükség pörészre; némelly gyávább és ügyetlenebb embert kivéven, kik éppen semmit sem tanulnak, mert most is vagynak illy paniperdák; ezek természetesen pörészre szorulnak. — Nem jó most oly sok ifju Budapestre iskolába, mert a' mi neki szükséges, azt mindenütt megtanulhatja, mindenütt czélszerű iskolák létezven.

Néhány évtizeddel ezelőtt a' gyógyászok az igaz mintegy összecsküdve kikeltek az iskolák' czélszerűsége ellen, legfőképp pedig azért, hogy minek tanulják az ifjak és lányok a' füvek és átaljában a' növények természetét és erejét; szóval; hová miért tanulják azt, miként kell magokon segíteniök, ha valami bajok van, ezért mondom a' gyógyászok kikeltek, de szegyenkedve kelle meghunyászkodniok, mert felelet helyett csak kinevetéssel fogadtatának.

Ime ezt álmodám a' nagy térségen. Egy kissé zavarosan van előadva, de az engedékeny olvasó megbocsátandja, tudván milly nehéz illy tünékeny 's tintával le nem ragasztott álmot hiven megtartani.

Hígyék el édes olvasóim; hogy e' különös álom soká foglalatokodtatott, 's rettenetesen tünődtem azon, vajljon kivihető volna e ez, 's miként?

A' jövő számban közlendem véleményemet, 's ébren fejezem be álmodat, mert jól tudom, hogy sokan azt csupán álomnak fogják tartani, de semmit sem tesz, néha az álom is beteljesedik.

(Vége következik.)

ERDŐSZET.

Honunkat a' természet sok széppel gazdagon áldá meg, de ha azt, mit ő jó kedvében pazaron nyújtott, kíméletlenül irtjuk 's pusztítjuk, a' nélkül hogy a' kiirtott helyé más plántálmánk: majd méltó bosszura gyul, és azt is megtagadja tőlünk a' mi legszükségesebb.

Learnatjuk az érett kalászt, 's magvából egy részt ismét azon földbe vetünk, melly a' következő évben újonan ugyan azon helyen sűrű képét terem; lekaszáljuk a' rétek termékeit, 's ha az idő kedvez, más évben talán még gazdagabban sarjadzik föl az: de a' ledöntögetett fölgyek csak egy felszárad mulva gyümölcsöznek ismét újra; milly hosszú idő! elromlott korunkban egy egész neuze-déknél hosszabb idő.

Helyzetünk más országokéhoz képest olyan, hogy századok folynak talán le, míg kereskedői és műipari névre érdemesülhetünk: addig csupán az isten adta pusztá föld termékenysége nek gyümölcse leszen egyetlen gazdagságunk.

Nem fognak az olvasók megnehezeltelni azért, ha azt mondom, hogy a' földművelés, ezen még most egyetlen általános foglalatosságunk is, oly hanyagon üzetik, hogy ha a' természet csak azon mértékben arasztaná ránk üdvet, a' melly mértéklepésön szorgalmunk áll: ugy sok száz ezren koplalának, 's nem volna okuk az életnek örülni. Hogy egyes földbirtokosok külföldön látott példák szerint kezdik intézgetni gazdálkodásukat, ez még az észre nevez csekély bilgye a' földművelési iparnak. Ez a' szeles titerjedésü honhoz képest csak olyan, mint az alföldi homokhalmok közt ittott létező zöld zomboly.

De hadjuk ezt, elég idő van még hátra a' szorgalom föléledésére, 's a' ránk nézve elég bőkezű természet gondoskodott arról, hogy addig se éhezünk, hanem vessünk egy tekintetet az erdőkre.

Ha az olvasók közül egy valaki tél közepén Kolosvárra megy, vagy éppen ott lakik, ne sajnálja fáradtságát, jöjjön ki a' külső Monostor utczába, 's nézze végig a' hoszan nyuló szekereket; azoknak nagyobb része tóbül kivágott legszebb fiatal fákkal van megrakva. En ezt 1835 — 1836-ban láttam, 's hogyan? hígyek el az olvasók, szinte könyvezé láttam. Lelkem fájt értük. Ha ez így foly, gyakran gondolám magamban, — mert számtalanszor kimentem nézni, — úgy az egész erdőséget kipusztítják.

Ki Érdélynek különbféle részeit beutazta, láthatta mily kevés szép erdeje van e' különben erdőről neveztetett résznek. Tévedéssel vádolhatók számára szükségesnek tartom megemlíteni, hogy az apró bokrokkal fűdött égyébiránt mindenféle elég mennyiségű hegység még nem erdő, noha a' lakosok azt erdőnek nevezik is. A' szó teljes értelmében igazi 's valódi erdőt én csak a' Hargita hegyen Székelyföldön Udvarhelyszék és Csíkszék között, aztán Kővár vidékén láttam. A' harmadik valóságos erdő Gyalutól délnyugotra fekszik a' Számos forrásai környéken, mely elég rengeteg még, de mit nem pusztíthat ki emberi erő elszánt akarattal!

Csodálatos, hogy honunkban olly sok vidéken érzik a' fa szükét, és mégis nem hogy erdőt nevelni igyekezzenek, sőt a' meglévő is olly kíméletlenül pusztítják, mintha már néhány év múlva a' világ elmulnék 's nem lenne több fára szükségünk. Ama nyomorú oláh, ki a' legszebb fiatalokat ledöntögeti 's a' kolosvári piacra hordja be, nem képzeli még milly bünt követ el a' természet ellen. Ő azt hiszi, hogy a' mit a' természet emberi kez hozzájárulása nélkül önkényleg ad, azt tetszése szerint rombolhatja, de ha úgy megy, a' természet előbb utóbb megboszulja magát rajta, vagy unokáin.

Hasztalanul mondanád neki, hogy kár olly szép fiatal fákat levágni, melyek még csak gyermeki növésköiben vagnak, ő azt nem tudja sajnálni, azért másoknak kellene arra ügyelni, kik jobban belátják. — Kebleme volt ez mindedig rejtve, de ime kinyilatkoztatom sajnálkodásomat, 's bár sükere lenne.

STANCSICS.

A' S T R U C Z.

A' tollas állatok közt nagyságára nézve az a' strucz, mi a' négylábuk közt az elefánt; egyébiránt ha a' madaraknak bélyege csupán a' röpülés volna: úgy őt nem számíthatnók ezek közé, mert részint testének súlya, részint tollainak pehely-idoma 's hajlékonysága alkalmatlanná teszük őt a' röpülésre. Annival gyorsabb azonban futására nézve, miben őt hosszú lábai, 's mintegy evező gyanánt használni szokott szárnyai különösen elősegítik. Faja több van, a' forró égövű tartományok különbözősége szerint. A' természetvizsgálók közönségesen ostobaságrul vádolák hajdan, mire az látszék leginkább okot adni, hogy üldözői elül menekedni akarván fejét a' homokba vagy valamely üregbe dugja, 's magát illykép elrejtetnek hiszi. Különbön fészke titkolásában eléggé ügyes, 's ha embertyomokat vesz észre körülé, eltördeli azokat 's odahagyja előbbi tanyáját. A' párosodás idejkor egy him-strucz, 5—6 nőstennyel szokott társalkodni, melyek aztán mind egy fészkebe rakják tojásait, egyenkint 12—16 ot. A' költés idején fölvtájk egymást, a' him pedig őrt áll fölöttük éjszakánkint. — Táplálata a' pusztákban bőséggel találtató cserjék sarjaibul áll. A' délafrikai strucz, szomjat rendkívül hosszú ideig tűrhet, 's annyira nélkülözheti a' vizet, hogy tulajdonképi tanyáját csak a' legszárazabb pusztákban keresi, 's ez által nem kissé nehezíti meg a' szomjuságtul hamar kintzadni szokott ragadozó állatok 's az emberek hozzáférhetését. A' költés idején kívül többnyire csoportosan jár, 's nem ritkán elegyedik a' zabra- és kvagga-csordák közé, melyek szintegy a' legsivatagabb pusztákban otthonosak, mint ő. — Az a' herikaiak vagyis magelhaniak, melyek amazoknál valamivel kisebbek, termékeny 's víz- vagy tö-öntözte vidéken tartózkodnak seregesen; 's ezek szelidíthetők is. Illyenekben föltűnő kíváncsiság van; gyakran megállapodnak valamely beszélgető társaság mellett, 's figyelemmel nézik a' beszélőt. A' vadon élőknek azonban ez gyakran veszedelmökre szolgál, mert a' ragadozó állatok magok közelebe esalják őket, 's megragadván zsákmányul ejtik. — Az ellenek intézett vadászatok igen érdekesekek; a' vadászok nagy kört kepeznek 's egy egyenes vonalt hagyva, mellyen a' bekerített struczcsapatnak szükségkép menekedniök kell. Midőn mintegy 15 lépésműre megközelítik őket; hurokat dobálnak nyakukba vagy szárnyaikra, 's így fogolyul ejtik.

Sz.

Macskaélet. Nem régiben egy kötés oroszországi len érkezett a' többi közt Leithba, mellyet midőn szétbontanak, a' közepeböl egy ép 's egészséges macska ugrott ki. Tudva van, hogy illy kereskedési anyagokat műszerrel lehetőségig összeszorítanak, noha ezen portéka Pétervárbul 28 nap alatt érkezett Leithba, 's a' macska, elegendő és levegő nélkül természeti terjedelménél sokkal kisebb pontra szorítva össe, még sem veszté el életét. —

Megjelenik kedden 's pénteken. Előfizethetni minden es. kir. postahivatalnál 's a' szerkesztő tulajdonosnál Pesten, (Kalaputca Szita-ház 79-dik sz.) egész évre, postán 12, Pest-Budán 10; félévre 6, és 5 pengő forintjával.